

kav umetnik ipak osiromažen za ono što je njegovu pobunu, ludilo i bolest činilo grandioznim, u meri u kojoj on postaje realističan. Ostaje umetnički nezajazljiva melanholija (a ne sentimentalizam) Getea građanina-umetnika i genija. Stanje takvog umetnika, takve umetničke svesti je *tragično*, ali mora da se sazna i iskusi da bi dobilo menu istinitosti i verodostojnosti. Man će kasnije s pravom da govori da mi postajemo, ako želimo, zdravi kroz ludilo i bolest velikog umetnika. Verter-Gete, kao građanski realista, mora da shvati da je »veće života iluzija. Koliko mnogo cveća i ne ostavlja traga, koliko malo daje ploda, i kako mala količina tog ploda sazreva?« Kasnije, u dodiru s Lotom Verter biva primoran da shvati da ona kao demonska sila, zajedno s demonima prirode, u njegovoj nesvesnoj umetničkoj inspiraciji konzumira doživljaje jedinstva i lepote, jer postaje njegova *bolest* (opsesija) kao romantičarskog umetnika. Svaka umetnička bolest i ludilo počinja osećanjem nemoći i revolta u odnosu na jedinstvo ljubavi, prirode i lepote. Realistički umetnik je rešenje za modernu umetnost toga doba: »Mi često nalazimo da smo uprkos neuravnoteženosti našeg smera i naših odlaganja, otišli dalje od mnogih drugih s njihovim nesklapljenim jedrima, ako smo uspeali da se odlučimo da se predamo svakodnevnom životu, da se predamo našim običnim osećanjima i tegobama.« Realistički umetnik koji s distance svakodnevice posmatra arhetip demonske vamnice u sebi, taj umetnik piše epistolarni roman o stradanjima romantičarskog umetnika Vertera. Ali on će se i ubiti kao Verter da bi pisao kao Gete. »Misteriozna privlačnost me je često vukla tamo, čak i pre nego što sam Lotu upoznao, i ushićeni bejasmio tih ranih dana našeg prijateljstva, kada smo otkrili da smo oboje bili privučeni tim mestom.« Privučen da, ali realističan kao umetnik u odnosu na njega, to je Geteova poruka novoj umetnosti romana devetnaestog veka.

Napomena:

* Reči u citatima podvukao autor članka.

tot i pisanje

elen siks

Od Dedalusa do Fineganovog bdenja

1) *Tot, njegova istorija i njegova funkcija u egipatskoj religiji*;
2) *Ne-identitet Tota: Sem ili Saun*; 3) *Džojz i Platon*; 4) *Pisanje, lek i otrov*

Egipatska, vavilonska, asirska mitologija raspoređuju oko boga Tota niz odnosa koji su u vezi s poreklom i vrednoću pisanja. Ovi odnosi su zasnovani na suštinskim i odgovarajućim suprotnostima između života i smrti, oca i sina, reči i pisanja, dobra i zla, dana i noći, sunca i meseca.

Tot je bog, stariji sin boga-kralja ili boga-sunca Amona Ra. Amon Ra je stvoritelj. Ra stvara posredstvom reči: on govori i stvari se rađaju na njegov glas. Pod imenom Amon, on se skriva; ime Amon je možda reč »amon« koja je značila »skrивati se«. Sunce Ra se sakriva iza Amona. Uostalom, on često daje da ga predstavlja kralj. Amon je rođen iz jajeta; sunce izlazi iz školjke: školjka je igrala ulogu reči, ona je skrivala i štiti svetlost. Zato što je lizašao iz jajeta, za Amona često kažu da je »veliki sok«. Ptica-sunce, on evocira za Džojsovog čitaoca, s jedne strane, čoveka-sokola (greškom nazvanog Tot) iz *Portreta*, s druge jaje Hampti-Dampfi. Tot i njegov pratilac Horus dale između sebe rad prenošenja reči Ra: Horus začinjen, predstavlja misao, Tot je formulise u reči. Bog-glasnik, Tot je, znači, sporedni bog, pošto ne čini drugo do pozajmljuje zamisao (ili označeno) od Honusa, da bi je iskazao u rečima. Već ovde vidimo kako se ocrtao odnos komplementarnosti i podređenosti Sema Sauna. Tumač, glasnik, zastupnik, takav je Tot, takav je i Hermes, njegov grčki homolog, bog lukavstva, bog »pismonoša« (kao Saun Poštar) i bog lopov: nosač i otimač, on je nužan i opasan. Tot,

znači, nije autor govora: najviše ako mu Ra, napola šaljiv, napola ozbiljan, zatraži ponekad da ga zameni kao što mesec, na minoran način, zamenjuje sunce: Tot postaje mesec igrom reči što je zaisniva beseda Ra koji mu se jednog dana obraća ovim rečima: »Budi na nebu na mojem mestu, dok ja svetlim za blažene u donjim predelima... Ti si na mojem mestu... i nazvaće te, tako, Tot zamenik Ra.« I on kaže: »Učiniću da obuhvatiš (ionh) oba neba svojom lepotom i svojim zracima; tada se rodio mesec (ioh).« Amblem »ibisa« (hib) rađa se takođe liz igre reči na »veći od tebe« (hob). Isto tako, Sem i Saun su označeni i istovremeno stvoreni drugima pomoću stalne i zaigrane promene njihovih imena: Sem je takođe *Shame* (sramota) i *Sham* (pretvaralo, itd...).

Značajno je da su Totova menjanja i njegova suplementarnost povezani, prouzrokovani jezičkim igrama. Tot, kao Sem za Sauna i Saun za Sema, ljubomoran je na onoga koji mu daje moć pod izgovorom. Tema uzunpacije upravlja bratskom mržnjom Sema i Sauna, kao i svim srodničkim odnosima Tota: protiv Ra, Tot se uročuje u korist majke njegovih petoro braće i sestara. Protiv Ozirisa, svoga brata, supruge njihove sestre Izis (Isi Lepotice), on se udružuje sa Setom, rdavim bratom koji ubija i komada kralja-sunca Ozirisa. Potom se udružuje s Horusom (detetom koji je rodila Izis oplodena od Ozirisa, obnovljenog kao igra sastavljanja) da bi savladao Seta. U toku žestoke borbe, on pokazuje svoje kvalitete (podeljene s Horusom) lekara-farmacuta. Konačno, kao sekretar bogova, Tot je bog pisanja, pre nego što je pisar i knjigovođa Ozirisa kojem pomaže u *Knjizi mrtvih* kao poznavalac računa (brog proživljenih dana, težina mrtve duše).

Ovde i jeste očigledna ambivalentnost Tota: bog pisanja, kojim su stvari sačuvane, on je takođe bog smrti. Pisanje je, uostalom, povezano sa smrću pamćenja u radu (*mneme*), aktivnog pamćenja koje se pokazuje zamenjeno pasivnim pamćenjem, ekstenziornim svesti, pamćenjem knjige u koju su upisane činjenice. (Isto tako se između Sema i Sauna dele život i smrt, reč i ćutanje.) Konačno, mesec suprotstavljen i postavljen na mesto sunca, sin postavljen na mesto oca, Tot je noć za dan i Zapad za Istok: isto tako Sem i Saun kruže oko globusa u orbitama nagnutim jedna prema drugoj, Saun sledeći putanju istok-zapad, Sem po antipodima od severa do juga, pošto prostorni ciklusi odgovaraju duhovnom ciklusu izгона i vraćanja. Zato što je pozvan od svog oca da ga zameni, dok bi on želeo da otima radije nego da zastupa, Tot je u dvostrukom položaju: on je sunce, otac, reč, život, a da to nije apsolutno. On je bog poruke, to jest prenosa, kao što je bog prelaza. Iz poslušnosti, on oponaša: on je takođe bog reprodukcije, ponavljanja. I mi pronalazimo, u ovoj funkciji mesta koinecidencije suprotnih, igru obrtanja recipročnih identiteta Sema i Sauna: oni su jedan za drugog Isti i Drugi; i, kako je to dobro video Klajv Hart, Isti (*Same*) i Drugi (*Th' Other* — igra reči na Tot) ušli su zajedno u džojsovski ciklus, dvostrukim zauzimanjem Jitsa čija *A Vision* već jeste lektira Platonovog *Timeja*: uzastopnost čvornih tačaka susret između oprečnosti ocrta u *F. B.* prostornu shemu po ugledu na krst. Džojz se inspirisao Platonom preko Jitsa s istom fantazijom i istim dubokim skepticizmom koji ga vode u njegovom korišćenju teozofije, hinduizma, Vilkoa ili Frojda: on uzima svoje mitove gde ih pronalazi prilagodene svom sistemu. Platon pri-poveda Kreaciju Duše univerzuma u *Timeju*, gde je celina uzduž rascepljena na dve polovine koje su onda raspoređene kao krst čiji je presek medijana. Dve grane X su tada povijene i zatvorene kao krugovi koji susreću jedni druge u tački suprotnoj od tačke izvornog dodira. Dva kruga su stavljena u pokret, jedan je spoljašnji, to je kretanje Istog. Drugi je unutrašnji, to je kretanje Drugog. Ponovo nalazimo sistem suprotnosti koji reprodukuje polanitet Sem-Saun: unutra-spolja, susret (u knjizi I, za vreme razgovora između Mata i Džefa, emanacija Sema i Sauna) i rastanak u toku knjige I, susret u knjizi III (između Bata i Tafa) i rastanak, potom čvor koji su ponovo načimili Mjuta i Džuva. Isto tako, Tot i Oziris su sjedinjeni, rastaju se, opet se nalaze i čas jedan prevladava a čas drugi, no delovanje jednog zavisi od delovanja drugog kao mesec od sunca i pisanje od reči.

Za vreme prvog dela ciklusa Sem prevladava: Slovo je napisano i uzeto za ozbiljno; u knjizi III Saun svojim prezimom mrvli Sema: dogodio se obrt suprematije u knjizi II između »twinnt platonie yearlings« (*F. B.* 292), gde je Sem nazvan *Other* (Drug) a Saun je nazvan *Same* (Isti). *Th' Other* se premešta, kao u Platonu, ka levici »with his sinister cyclopes«. Platon je do-delio suprematiju Istom, čije je kretanje jednoobrazno i nedeljivo; ali krug Drugi unutra, podeljen je na sedam nejednakih krugova koji se premeštaju u suprotnim pravcima (tri istom brzinom, četiri različitim brzinama, ali sledeći pravi red). Sem i Saun se premeštaju, gonjeni različitim uzrocima čiji je, međutim, komičan oblik još uvek odjek *Timeja*. Saunova misija je da nosi pismo koje je napisao Sem. Totov zadatak je podeljen, ne-jednako: Saun je sredstvo komunikacije. On ima, uostalom, javnu ulogu odigranu s uspehom, ali bez inteligencije: on je glumac, i kazivač teksta čiji nije autor. Njegov put prema Zapadu osuđuje ga na zalazak. I mi ponovo nalazimo shemu putovanja egipatskog umrloga: sahranjen s idolom zamene, »Šabtijem«, figuricom od kamena, alabastera, drveta ili zemlje, na kojoj je zapisan tekst 6. poglavlja iz *Knjige mrtvih*: figurica je pozvana u ime umrloga, ime čija su slova na njoj urezana ili ucrтана,

da izvršava namesto umrloga poslove koji će mu biti naznačeni u onom svetu. Džojls pravi aluziju na 6. poglavlje (F. B. 62) ovim rečima: »We seem to us (the real US) to be reading our Amenti in the sixth sealed chapter of the going forth by black.« Reč Amenti znači istovremeno svet mrtvih i Zapad. Živahni »poštar« se gasi, satrven, u knjizi III. 3. Njegov govor je postao zevanje, Šaun je postao Jaun. On je alatka Šemove volje.

»No, među kretanjama tela najbolja je ona koja se u njemu rađa njegovom sopstvenom akcijom, jer to je najsiglasnije s kretanjama inteligencije i s onom celine. Ona koja je izazvana drugim uzrokom lošija je; ali najlošija od svih je ona koja pokreće delimično, akcijom nepoznatog uzroka, telo koje počiva i odmara se«, kaže Platon u *Timeju* (89). Takav je Šaun, neosetljivo telo, koji umire u knjizi III. Dok Šaun tamni u Jaun, Šem se trese kao pomahnitali Skakavac (»Gracehoper«), dotle da je nalik na epileptičara: »he took a round stroll, and he took a stroll round and he took a round stroll again till the grillies in his head, and the leivnits in his hair made him thought he had the Tossmania.« (F. B. 416)

Šem je prirodno zlosrećan, levica se vraća Drugom, *Th' Other-u*, onom koji, kao Tot, jeste nezakonit. Desnica je za Šauna listog, smatranog za »undivided reawlitly« (F. B. 292), »nepodeljenu okrutnost« »Same Patholic«-a (F. B. 611). Šemova inferiornost postaje snaga i tajna superiornost u meri u kojoj unutrašnjost, »the inside true inwardness of reality« (F. B. 611), jeste ono što je istinito. Bela svetlost Šaunova i Šemova svetleća prizma konačno se stapaju u meri u kojoj čovek jeste »nother man, wheile he is asame« (F. B. 356) (»Čovek nije drugi čovek dotle dok je isti«). Oporost preprički u kojima se suočavaju Šem i Šaun rađa se iz potrebe da se razlikuju i da jedan drugom pripisuju krivicu: ali, pošto imaju u stvari samo jedan ne-identitet, sačinjen od koincidencije oprečnosti, oni se ne razlikuju jedan od drugoga, osim da bi smesta pokušali da zamene jedan drugog: Šem potražuje dar govora čiji je gospodar Šaun, a Šaun se osmeljuje na pokušaj da se dopadne svetu žena čiji je idol Šaun.

Da li je pisanje dobro ili rđavo, pita se Platon u *Fedru*. Džojls odgovara na isto pitanje o pisanju, u čitavom svome delu, posebno u *Ulisu* i *Fineganovom bdenju*, rečima analognim argumentima Sokrata; ali on dostiže suprotne zaključke. Sokrat, slično egipatskom bogu-kralju čije reči prenosi, osuđuje pisanje označeno kao otrov, dok je Džojls, iz istih razloga, proglašava dobrim, lekom. Obojica se služe mitom o Totu i njegovom pronalasku pisanja; on dolazi da ponudi tu veštinu kralju Tamuzu, u njegovom obitavalištu u Tebi, preporučujući mu da pokloni ljudima oznake pisanja: ta veština imaće za posledicu da učini Egipćane obrazovanijim i sposobnijim da se podsećaju. »Sećanje, isto tako kao i podučavanje, pronašli su svoj lek (farmakon).« Kralj Tamuz je predstavnik kralja bogova, Amona Ra. On ne poznaje pisanje, ali to nikako nije iz manjkavosti: pisanje je lek za niže, za ljude, koji kralju nije potreban: da svet bude, Tamuz (kao Amon Ra) treba samo da govori. Tako se Tot nalazi pred Amonom posredstvom Tamuza, kao Stivn u dablinskom svetu, središtu Božanstva: ovo, što nije jasno izraženo u *Ulisu*, postaje očevidno kada, u *Fineganovom bdenju*, igra na Ani ili Anu, egipatskom imenu Heliopolisa, razotkriva poistovećenje Dablina s gradom sunca i, preko toga, okolišem gorke aluzije, s gradom izdaje Heliopolisom, gradom Timotija Hilija: od ovog grada valja se udaljiti, nebeskim i lunarnim putevima umetnosti; Stivn, pokoravajući se svom pozivu pisca na kraju *Ulisu*, udaljava se verti-

kalmnim kretanjem kao Šem, ka noćnom nebu (*drvonoć*) kao Tot. Stivn, Tot, Šem, odbačeni su daleko, ako ne izvan grada, pošto njihov poklon nije cenjen: oni su ponudili veštinu (*tehne*) i lek (*farmakon*). Ali Tamuz dokazuje da, ako pisanje, takvo kakvo ga je predstavio Tot, izgleda dobro za pamćenje, ono je u stvari opasno, pošto je eksteriorno pamćenju i proizvođač ne saznanja nego mišljenja. Ovde se Džojls, autor *Ulisu*, odvajaju od svake vrste očitstva, teologije, solarosti ili istine, udružene s rečju: možemo suprotstaviti *Fedru* epizodu *Eol* koja okreće na porugu reč, neefikasnu jer pada u hiljade »predvorja« ušiju i ne dostiže pamćenje. Umetnik, kaže Stivn, jeste Mojsije, nosilac zakona urezanog na kamenim pločicama. Džojsov pesimizam, njegovo nepoverenje u odnosu na čoveka koji zaboravlja čim glas zaćuti, u odnosu na Irsku gde Parnelov glas nije ostavio tragove, opravdavaju njegov kult zapisa. Ono što kaže Tamuz: »... to saznanje bi imalo za rezultat, kod onih koji ga budu stekli, da učini njihove duše zaboravnim, pošto će prestati da vežbaju svoje pamćenje: to jest, poklanjajući svoje poverenje napisanom, oni će da se podsete na stvari spolja, zahvaljujući čudnovatim otiscima, ne iznutna i zahvaljujući sebi samima... oni će izgledati da su dobri da sude o hiljadu stvari umesto što su većinu vremena lišeni svakog suda; i, osim toga, biće nepodnošljiviji, jer biće prividi obrazovanih ljudi...« vredelo je možda za sokratovski svet. I Sokrat povlađuje Tamuzu. U *Fineganovom bdenju*, Šaun, priglupi Hrist, jeste onaj što drži sokratovsku besedu koju ovako obezbeđuje Džojls, u kojoj optužuje Šema za pretvaranje, izveštačenost, lažnu obrazovanost. Na pitanje: »Since you rose to the use of money have you not... millions of modws used up slanguage tun times as words as the penmarks used out in inscript with hesitancy by yourr cerebrated brother...?« (F. B. 421), Šaun, besan, odgovara da on oseća najveći prezir prema Šemu čiji život pripoveda od mučnog rođenja u njegovom »literary bed« do mladosti varalice: »one temp when he foiled to be killed, the freak wanted to put his bilingual head intentionally through the Ikish Tames and go join the clericy as a demonican syterrier.« (F. B. 424) Šem bi bio izopšten zbog svog »root language«, svojih jezičkih korenova i sirovog govora koje je zasadio u svom »letruce invrention«.

Odnosi između Šema i Šauna reprodukuju na karikatularan način odnose Tota i Tamuza. Veličanstvo egipatskog kralja zamjenjeno je grotesknom indignacijom onoga koji se oseća žrtvom krađe »every dimmed letter in it is a copy and not a few of the sibils and wholly words I can show you in my Kingdom of Heaven. The lowquacity of him! With his threestar monothong! ... The last word is stolentelling! And what's more rightdown schisthematic roblemint! Yes«.

Na to lukavo naivan hor odgovara da je Šaun, bez sumnje, tako »well letterread in yourshelves as ever were the Shamous Shamonous, Limited!« (F. B. 425), da ne bi mogao da ne uspe u takmičenju sa Šemom. Šaunov odgovor je nehotično priznanje nemoći, izraženo pomakom Jednog označenog Drugim koje ga razara: »Undoubtedly but that is show, Shaun replied...« i dodaje da njegova knjiga »the authordux Book of Lief, would, if given to daylight... far exceed what that bogus bolshy of a shame... is conversant with... Acomedy of letters! I have them all, tame, deep and harried, in my mine's I...« (F. B. 425) Šaun, dakle, laska sebi da je posednik svih reči, kao što je gospodar svih ljudi i nastanjuje se, tako, u kapitalističkom lageru: Džojls, uostalom, po volji igra na suprotnosti između kapitala i raspodele; postoji čitava jedna zabavna potka koja se istikiva oko »sovjetske« teme iz opozicije na temu novca, naporedu s konfliktom između *Andt* (*Ant* — mrav) koji nije »a sommerfool«, dok Skakavac (Cvrčak) raslija »hopy on akkant of his joyicity«. Ako je Šem osumnjičen da gomila, reči su one o kojima se radi: i mi ponovo dotičemo sokratovski argument pošto, ako Šem ima takav apetit »verbigracieux« (rečumilan), to je zato što je »bio slab u svom pamćenju brada« (he was in his bardic memory low).

Dvostrukost farmakona, takva kakvu ju je oglasio Platon, reprodukovana je, tako, u dihotomiji Šem/Šaun. Pisanje je mišljeno počev od niza opozicija vrednosti u oba slučajja. Ali, otvaranje *Fineganovog bdenja* znak je izbora izvesnih vrednosti. Džojls je jasno znao da bi njegovu knjigu primili s neprijateljstvom oni koji su smatrali pisanje za sporedno, za običan instrument reprodukcije stvarnog, od Šauna kritike, kojima je *Fineganovo bdenje* lirionično posvećeno kao izazov od stranice od stranice. Šem nije imitator, on je zaista pronalazač pisanja koje ne traži da se pridoda pamćenju pomažući mu, nego da živi stalnom protivrečnošću koja drži čitaoca na oprezu.

S francuskog preveli: G. Stojković-Badnjarević i A. Badnjarević

NAPOMENE:

¹ H. C. E., posle svog pada, obnavlja se (kao Oziris što je raskomadan) komad po komad (F. B. 12) »even if Humpty shell fall frumpty times... there's be iggs for the brekkers come to mournhim«.

² Šem je takođe lekar; njegova adresa je (F. B. 86) »Null Null Medical Square«, igra na »null«, smrt, i na *nulla-nulla*, čarobni štamp Australijanaca.

³ Mnogobrojne aluzije na *Knjigu mrtvih* bile su istaknute u F. B.; v. Ather-ton, *The Books at the Wake*, str. 194 i sled.

⁴ Clive Hart, *Structure and Motifs in F. F.*, str. 129.

⁵ F. B. 415: Hor uzvikuje: »so vi et!« (»so we atel«), da bi započeo Šemov proces.

